

Потьомкіна М. Є.,

здобувач кафедри господарського права та процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ДЕРЖАВНОГО КОНЦЕРНУ «УКРОБОРОНПРОМ» ТА ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЇХ МАЙНА (ЧАСТИНА ДРУГА)¹

Анотація. У статті викладено питання щодо правового статусу та правового режиму майна підприємств, що є учасниками Державного концерну «Укроборонпром» – лідера оборонно-промислової галузі України. Викладено короткий екскурс в історію розвитку законодавства про державні підприємства в Україні; визначено поняття «державне підприємство», «державне унітарне підприємство», «державне комерційне підприємство», «казенне підприємство», «майно», «господарське відання», «оперативне управління». Уперше систематизовано ознаки державного комерційного підприємства та казенного підприємства згідно з Господарським кодексом України, притаманні учасникам Державного концерну «Укроборонпром». Розглянуто практичний аспект прокурорського нагляду за додержанням законів на підприємствах оборонно-промислового комплексу на прикладі актуальної судової практики. Запропоновано шляхи вдосконалення чинного загального та спеціального законодавства з аналізованого питання.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс України, Державний концерн «Укроборонпром», державне підприємство, державне унітарне підприємство, державне комерційне підприємство, казенне підприємство, правовий режим майна державних підприємств, господарське відання, оперативне управління, прокурорський нагляд за додержанням законів на підприємствах оборонно-промислового комплексу.

Постановка проблеми. На продовження викладеного з'ясуємо, що статус учасників Державного концерну «Укроборонпром» (далі – Концерн, ДК «Укроборонпром») встановлюється його Статутом відповідно до Господарського кодексу України (далі – ГК України), проте з урахуванням особливостей, що спричинені правовим положенням самого Концерну [1].

Суб'єкти господарювання, що включені до складу об'єднання, зберігають статус юридичної особи та профіль діяльності.

Суб'єкти господарювання, які включені до складу Концерну, зберігають господарську самостійність з урахуванням обмежень, передбачених законодавством та Статутом. Концерн відповідно до законодавства регулює провадження наукової, проектної, виробничої, фінансової, цінової, інвестиційної, інноваційної, зовнішньоекономічної та іншої діяльності його учасників, пов'язаної з розробленням, виготовленням, реалізацією й обслуговуванням товарів військового та спеціального призначення.

Суб'єкти господарювання, що включені до складу об'єднання, мають такі права:

- самостійно від свого імені укладати договори з іншими учасниками, Концерном, а також з іншими підприємствами, установами й організаціями;
- вносити на розгляд ради директорів Концерну пропозиції щодо напрямів його діяльності та одержувати необхідну інформацію;
- одержувати в разі потреби від Концерну фінансову та іншу допомогу з метою підвищення ефективності своєї діяльності;
- вносити на розгляд ради директорів Концерну пропозиції та брати участь в обговоренні питань, що належать до компетенції Концерну;
- користуватись у повному обсязі інформацією, що надходить до Концерну, а також послугами, що надаються Концерном.

Суб'єкти господарювання, які включені до складу Концерну, зобов'язані:

- дотримуватись вимог Статуту Концерну;
- виконувати рішення органів управління Концерну, прийняті відповідно до його компетенції, визначеної Статутом;
- сплачувати внески в порядку та розмірах, визначених генеральним директором Концерну;
- сприяти виконанню завдань Концерну;
- розвивати співробітництво в межах діяльності Концерну.

Суб'єкти господарювання, що включені до складу об'єднання, не мають права без згоди Концерну виходити з його складу, об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про припинення своєї діяльності [1] відповідно до ч. 3 ст. 121 ГК України, на відміну від учасників інших об'єднань підприємств, статус яких встановлюється зазвичай згідно з положеннями ч. 2 ст. 121 ГК України [2]. Суттєвим вважаємо той факт, що згідно із ч. 3 ст. 4 Закону України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» учасники Концерну не перебувають в управлінні органів виконавчої влади [3].

Мета статті – окремо зупинитись на розгляді питання щодо правового режиму майна державних підприємств – учасників ДК «Укроборонпром».

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» Державний концерн «Укроборонпром» є уповноваженим суб'єктом господарювання з управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі [3].

Статтею 2 цього ж закону визначено вичерпний перелік об'єктів управління державної власності в оборонно-промисловому комплексі, а саме:

- майно державних підприємств оборонно-промислового комплексу, у тому числі казенних підприємств, які входять до складу ДК «Укроборонпром»;

¹ Початок у № 22 за 2016 рік.

– майно, передане в установленому порядку ДК «Укроборонпром»;

– пакети акцій, що належать державі в статутних капіталах акціонерних товариств, які провадять діяльність в оборонно-промисловому комплексі, та передані в установленому порядку в управління ДК «Укроборонпром» [3].

Оскільки Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» не містить визначення поняття «майно», яке використовується в ньому, вважаємо за необхідне роз'яснити, що саме розуміє законодавець у цьому випадку під об'єктами управління державної власності в оборонно-промисловому комплексі, звернувшись до ГК України та Закону України «Про управління об'єктами державної власності».

Згідно зі ст. 139 ГК України *майном у сфері господарювання* визнається сукупність речей та інших цінностей (у тому числі нематеріальних активів), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Залежно від економічної форми, якої набуває майно в процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів, цінних паперів. Стаття 139 ГК України також дає такі визначення:

– основними фондами виробничого й невиробничого призначення є будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесене законодавством до основних фондів;

– оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого й невиробничого призначення, що віднесене законодавством до оборотних засобів;

– коштами в складі майна суб'єктів господарювання є гроші в національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства;

– товарами в складі майна суб'єктів господарювання визнаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги [2].

Особливості правового режиму державного майна у сфері господарювання встановлені ст. 141 ГК України. Відповідно до положень ч. 1 цієї статті до державного майна у сфері господарювання належать цілісні майнові комплекси державних підприємств або їх структурних підрозділів, нерухоме майно, інше окреме індивідуально визначене майно державних підприємств, акції (частки, паї) держави в майні суб'єктів господарювання різних форм власності, а також майно, закріплене за державними установами й організаціями з метою здійснення необхідної господарської діяльності, та майно, передане в безоплатне користування самоврядним установам та організаціям або в оренду для використання його в господарській діяльності. Держава через уповноважені органи державної влади здійснює права власника також щодо об'єктів права власності українського народу, зазначених у ч. 1 ст. 148 ГК України [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» об'єктами управління державної власності є:

– майно, яке передане казенним підприємствам в оперативне управління;

– майно, яке передане державним комерційним підприємствам, установам та організаціям;

– майно, яке передане державним господарським об'єднанням;

– корпоративні права, що належать державі в статутних капіталах господарських організацій;

– державне майно, передане в оренду, лізинг, концесію;

– державне майно, що перебуває на балансі господарських організацій і не ввійшло до їх статутних капіталів або залишилось після ліквідації підприємств та організацій;

– безхазяйне та конфісковане майно, що переходить у державну власність за рішенням суду, тощо [4].

Під *правовим режимом майна* В.М. Пашков розуміє сукупність вимог, які висуваються до майна під час його набуття, використання в процесі господарської діяльності, вибуття [5, с. 208–209]. Відповідно до ч. 1 ст. 133 ГК України основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління [2].

Як уже було зазначено, до складу Концерну входять державні унітарні підприємства, як державні комерційні, так і казенні. Відповідно до юридичного статусу державних підприємств, визначених ГК України, майно в таких суб'єктів господарювання перебуває на праві господарського відання або оперативного управління залежно від виду підприємства [2, ст. 74, 76].

Основою господарської діяльності державних комерційних підприємств – учасників Концерну є майно, набуто ними на *праві господарського відання*, що, відповідно до ст. 136 ГК України, є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується та розпоряджається майном, закріпленням за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГК України та іншими законами [2].

Вважаємо незайвим зазначити, що *власником майна ДК «Укроборонпром»* є держава в особі уповноваженого органу управління – Кабінету Міністрів України, а *власником майна державних підприємств – учасників Концерну* є також держава в особі уповноваженого органу управління (Кабінету Міністрів України) та уповноваженого суб'єкта управління (ДК «Укроборонпром»). При цьому обмеження правомочності розпорядження за згодою власника щодо окремих видів майна учасників Концерну розмежовані між самим ДГО та Кабінетом Міністрів України залежно від виду майна [3; 2].

О.О. Кравчук зауважує, що адміністративно-правове регулювання діяльності державних підприємств в Україні здійснюється відповідними органами державної влади шляхом встановлення адміністративно-правових норм, що регулюють відносини в цій сфері, якими є нормативно-правові акти (закони) та підзаконні акти (акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Фонду державного майна України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій). Саме в цих нормативних правових актах містяться адміністративно-правові норми, що регулюють зазначені суспільні відносини [6, с. 15–16].

Частиною 2 ст. 136 ГК України [2] встановлено, що власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням і

збереження належного йому майна через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Згідно із ч. 3 ст. 136 ГК України щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права власності. Суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника [2].

Право оперативного управління є речовим правом суб'єктів господарювання – казенних підприємств – учасників ДК «Укроборонпром», які володіють, користуються та розпоряджаються майном, закріпленим за ними власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності в межах, встановлених ГК України та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом) [2, ст. 137].

Відповідно до ст. 137 ГК України власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган та має право вилучати в суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, і майно, що використовується ним не за призначенням. Право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності [2, ст. 137; 7, с. 233–234].

Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16 червня 2011 р. № 3531-VI та Статут ДК «Укроборонпром» встановлюють функції Концерну щодо управління майном незалежно від правового режиму – господарського відання або оперативного управління [3; 1]. З огляду на положення цих документів ми дійшли висновку, що ДК «Укроборонпром» щодо своїх учасників виконує такі функції:

- надає згоду учасникам Концерну на оренду державного майна, відчуження та списання об'єктів управління державної власності в оборонно-промисловому комплексі учасників Концерну;
- здійснює оформлення прав на земельні ділянки (у разі відсутності необхідних документів) та уточнення меж земельних ділянок учасників Концерну;
- приймає в установленому порядку рішення щодо передачі об'єктів державної власності від одного учасника Концерну до іншого;
- організовує контроль за використанням орендованого державного майна, що перебуває в управлінні учасників Концерну.

З огляду на викладене маємо пропозиції щодо вдосконалення чинного спеціального законодавства з аналізованого питання. Вважаємо за доцільне чітко визначити та розтлумачити в Законі України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16 червня 2011 р. № 3531-VI поняття «майно суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу», зокрема «майно суб'єктів господарювання, що включені до складу Державного концерну «Укроборонпром», а також чітко визначити правовий режим майна таких суб'єктів господарювання та їх об'єднань із розмежуванням специфіки правового режиму майна державних підприємств відповідно до їх видів (казенне, унітарне, державне комерційне). Крім

того, необхідно внести відповідні зміни до законів і підзаконних нормативних актів, що кореспондують зі спеціальним законодавством із зазначеного питання та містять посилення на нього, зокрема, до Закону України «Про акціонерні товариства» тощо.

Цікавим фактом щодо ДК «Укроборонпром» та підконтрольних йому підприємств є те, що відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII [8] та Наказу Генерального прокурора України «Про особливості діяльності прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері» від 12 липня 2012 р. № 12гн [9] прокурорський нагляд за додержанням законів на підприємствах оборонно-промислового комплексу, у тому числі щодо Державного концерну «Укроборонпром», підприємств, що йому підпорядковані, та Державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення «Укрспецекспорт», здійснюють Головна військова прокуратура Генеральної прокуратури України (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військової прокуратури регіонів (на правах регіональних), зокрема й Військова прокуратура Центрального регіону України для суб'єктів, розташованих за її територіальною підвідомчістю, та інші підрозділи військової прокуратури за територіальним принципом за всією державою (відповідно до розмежування повноважень).

Практичний аспект прокурорського нагляду щодо зазначеного кола суб'єктів господарювання полягає, зокрема, у захисті їхніх інтересів у суді. Розглянемо приклад із судової практики.

Так, відповідно до рішення Господарського суду м. Києва від 5 жовтня 2015 р. в справі № 910/18711/15 за позовом заступника військового прокурора Центрального регіону України в інтересах держави в особі Державного підприємства «Науково-дослідний інститут «К» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Б» за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, на стороні позивача – Державний концерн «Укроборонпром», про розірвання договору, зобов'язання вчинити певні дії та стягнення заборгованості було захищено інтереси ДП «Науково-дослідний інститут «К» та держави від недобросовісних дій сторони ТОВ «Б» за договором оренди нежитлових приміщень [10]. Відповідачем було порушено умови договору оренди нежитлових приміщень у частині своєчасного внесення орендної плати та проведення незалежного оцінювання об'єкта оренди, а також передачі в суборенду майна за погодженням позивача та Регіонального відділення Фонду державного майна України по м. Києву.

Позов заступника військового прокурора Центрального регіону України в інтересах держави в особі Державного підприємства «Науково-дослідний інститут «К» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Б» за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, на стороні позивача – Державний концерн «Укроборонпром», про розірвання договору, зобов'язання вчинити певні дії та стягнення заборгованості задоволено. Зобов'язано ТОВ «Б» звільнити передане за договором оренди нежитлове приміщення, стягнуто з ТОВ «Б» на користь ДП «Науково-дослідний інститут «К» заборгованість по орендній платі. Рішення набрало законної сили, апеляційну скаргу ТОВ «Б» Київським апеляційним господарським судом було залишено без задоволення.

Висновки. Таким чином, в управлінні й під контролем Державного концерну «Укроборонпром» як важливої складової частини оборонно-промислового комплексу України налічується

близько 140 суб'єктів господарювання, які функціонують у формі державних унітарних, державних комерційних підприємств, казенних підприємств та акціонерних товариств.

З огляду на викладене внесено ясність у питання правового режиму майна державних підприємств, що входять до складу Концерну. Встановлено відсутність у суб'єктів господарювання сфери оборонно-промислового комплексу безпосереднього права власності на майно, яке належить державі та яким вони наділені на праві господарського відання чи оперативного управління (залежно від типу підприємства), а також визначено обмеження в розпорядженні майном. З'ясовано коло повноважень ДК «Укроборонпром» щодо підконтрольних йому суб'єктів із питань управління підприємствами та майном, яким вони наділені.

У статті розглянуто практичний аспект прокурорського нагляду за додержанням законів на підприємствах оборонно-промислового комплексу на прикладі з актуальної судової практики.

Запропоновано шляхи вдосконалення чинного загального й спеціального законодавства з аналізованого питання. Зокрема, вказано на необхідність визначення понять «майно суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу» та «майно суб'єктів господарювання, що включені до складу Державного концерну «Укроборонпром», а також чіткого визначення законодавцем правового режиму майна підприємств і їх об'єднань у сфері оборонно-промислового комплексу з урахуванням змін та доповнень кореспондуючих нормативних актів.

Література:

- Деякі питання Державного концерну «Укроборонпром»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF>.
- Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
- Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промислового комплексу: Закон України від 16 червня 2011 р. № 3531-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3531-17>.
- Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 р. № 185-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/185-16/page>.
- Господарське право: [підручник] / [Д.В. Задохайло, В.М. Пашков, Р.П. Бойчук та ін.]; за заг. ред. Д.В. Задохайла, В.М. Пашкова. – Х.: Право, 2012. – 696 с.
- Кравчук О.О. Джерела адміністративно-правового регулювання управління майном державної власності / О.О. Кравчук // Юридична Україна. – 2011. – № 10. – С. 15–21.
- Господарський кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В.М. Коссака. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 672 с.
- Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>.
- Про особливості діяльності прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері: Наказ Генерального прокурора України від 12 липня 2012 р. № 12гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-osoblivosti-dijalnosti-prokurator-z-nagljadu-za-doderzha-doc111924.html>.
- Рішення Господарського суду м. Києва від 5 жовтня 2015 р. в справі № 910/18711/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55311018>.

Потемкина М. Е. Правовой статус участников Государственного концерна «Укроборонпром» и правовой режим их имущества (часть вторая)

Аннотация. В статье изложены вопросы правового статуса и правового режима имущества предприятий, входящих в состав Государственного концерна «Укроборонпром» – лидера оборонно-промышленной отрасли Украины. Изложен краткий экскурс в историю развития законодательства о государственных предприятиях в Украине; определены понятия «государственное предприятие», «государственное унитарное предприятие», «государственное коммерческое предприятие», «казенное предприятие», «имущество», «хозяйственное ведение», «оперативное управление». Впервые систематизированы признаки государственного коммерческого предприятия и казенного предприятия согласно Хозяйственному кодексу Украины, присущие участникам Государственного концерна «Укроборонпром». Рассмотрен практический аспект прокурорского надзора за соблюдением законов на предприятиях оборонно-промышленного комплекса на примере актуальной судебной практики. Предложены пути совершенствования действующего общего и специального законодательства по рассматриваемому вопросу.

Ключевые слова: оборонно-промышленный комплекс Украины, Государственный концерн «Укроборонпром», государственное предприятие, государственное унитарное предприятие, государственное коммерческое предприятие, казенное предприятие, правовой режим имущества государственных предприятий, хозяйственное ведение, оперативное управление, прокурорский надзор за соблюдением законов на предприятиях оборонно-промышленного комплекса.

Potomkina M. Legal status of the participants of the State concern “Ukroboronprom” and the legal regime of their property (part two)

Summary. The article deals with the legal status and legal regime of property of enterprises that are members of the State concern “Ukroboronprom”, the leader of the defense industry of Ukraine. A brief excursion into the history of the development of legislation on state-owned enterprises in Ukraine is outlined; defined the notion of “state enterprise”, “state unitary enterprise”, “state commercial enterprise”, “state enterprise”, “economic management”, “operational management”. For the first time the characteristics of a state commercial enterprise and state-owned enterprise according to the Commercial Code of Ukraine, which are inherent to the participants of the State Concern “Ukroboronprom”, are systematized. The practical aspect of prosecutorial supervision over observance of laws at enterprises of the defense industry complex is considered on the example of actual jurisprudence. The ways of improvement of the current general and special legislation on the considered issue are offered.

Key words: state-owned enterprise, State concern “Ukroboronprom”, state-owned unitary enterprise, state commercial enterprise, state-owned enterprise, legal regime of the property of state enterprises, economic management, operational management, prosecutorial supervision of observance of laws at enterprises of defense-industrial complex of Ukraine.